

Det ubegribelige begreb indkomst - en polylektisk analyse

Poul Sveistrup

Holte

SUMMARY: Income is an incomprehensible concept because it is impossible to define in a definite way. In general one cannot express all the relevant information about flows of payment in one number, the profit. Hence it is meaningless to talk about profit maximization. The concept of income should be abandoned and replaced by a system of more informative concepts defined in a specific reference system – specific for each application. The information systems must describe the most essential and relevant patterns of flows of payment and patterns of decision processes in an organization or society.

Det har altid generet mig, at selvom vi godt kan tale om indkomst på en meningsfuld måde, sålænge vi kan nøjes med at udtrykke os vagt, er det umuligt at fastholde – begribe – begrebet, hvis vi skal udtrykke os præcist.

Indkomst er et meningsfuldt begreb, sålænge vi kun siger, at det betyder:

1. Resultatet af en økonomisk aktivitet. Altså gevinsten, profitten eller overskuddet som det vi har fået ud af at gennemføre den pågældende aktivitet.
– Og
2. Grundlaget for at give ud – forbruge – eller undlade at give ud – spare.
Altså det som er kommet ind og som derfor også kan gives ud igen.

Men vil vi gå videre og måle indkomstens størrelse, opdager vi, at det er umuligt at opstille en generel definition, der opfylder de almindelige krav til en begrebsdannelse – nemlig kravene om entydighed, konsistens og operationalitet. Det er derfor ikke det samme begreb der refereres til i udtryk som f.ex. indkomspolitik, indkomstskat, nationalindkomst, virksomhedens overskud, monopolgevinst eller profitmaksimering.

Og det er ikke fordi der er anvendt forskellige ord – indkomst, overskud, gevinst eller profit – da disse kan bruges synonymt.

Da der er utallige eksempler på, at en politisk diskussion bliver meningsløs netop af denne grund, må det være af interesse både at analysere selve problemet og at se på hvad der kan gøres for at løse det.

Problemet

I et pengeøkonomisk samfund vil al økonomisk aktivitet resultere i en strøm af indbetalinger og en strøm af udbetalinger, og økonomisk aktivitet kan derfor beskrives ved betalingsstrømmene. – De særlige problemer i en naturaløkonomi skal jeg ikke komme nærmere ind på her.

Resultatet er således to betalingsstrømme. Spørgsmålet er, om vi kan sammenfatte det væsentlige i den information, der er indeholdt i de to forløb, i ét tal – nemlig forskellen mellem de to strømme. Problemet er, at der ikke kan gives en generel anvisning på, hvordan vi skal måle forskellen, således at den kan udtrykkes i ét tal. Vanskeligheden er:

1. At de enkelte betalingstransaktioner ikke entydigt kan sammenkobles som således sammenhørende, at de entydigt kan indgå i en resultatberegning.
2. At de to betalingsstrømme er forskudt i tid på forskellig måde og i varierende forløb.
3. At kun det historiske forløb af betalingsstrømmene kan være kendt.

Det er derfor kun i sådanne specialtilfælde, hvor vi kan undgå disse vanskeligheder, at der kan opstilles en entydig resultatdefinition. Disse er:

- a. At alle ind- og udbetalinger sker samtidigt i et bestemt tidspunkt.
- b. At forskellen mellem ind- og udbetalinger er en konstant strøm der forløber uendeligt.
- c. At alle betalinger er historiske, dvs. strømmene er stoppet fordi aktiviteterne er ophørt.

I alle andre situationer kræves der mere information end der kan udtrykkes i ét tal – resultatet – for at karakterisere det betalingsmønster som skaber resultatet.

I situation *a* er resultatberegningen såre simpel, idet gevinsten *G* simpelthen er differensen *d* mellem ind- og udbetalinger, hvorfor al information om nettobetalingstrømmen kan udtrykkes i det ene tal:

$$G = d \tag{1}$$

I situation *b* er resultatberegningen ligeså simpel, idet differencen mellem ind- og udbetalinger konstant, hvorfor formel (1) også i dette tilfælde vil indeholde al information, blot vi ved om *G* i den konkrete situation er af type *a* eller *b*. Kun forudsætningen om det uendelige forløb må i denne situation tages med et gran salt, fordi vi strengt taget aldrig kan vide om denne forudsætning er realistisk – eller rettere, hvornår den vil ophøre med at være det.

I situation *c* er gevinsten forskellen mellem de samlede ind- og udbetalinger uden anden hensyntagen til tidsforskydninger og mønstre end der fak-

tisk er taget hensyn til i konkrete rentebetalinger. Dvs. også i dette tilfælde kan formel (1) anvendes med den nødvendige reference, men al information vil kun være indeholdt i G hvis det yderligere forudsættes, enten at al udlodning sker i sluttidspunktet, eller at udlodningen har været konstant og at slutværdien er lig med nul.

Betragter vi situation b og indfører begrebet rentefod r kan kapitalværdien til tidspunktet nul $K(0)$ som bekendt defineres som

$$K(0) = d/r \quad (2)$$

og med brug af (1) får vi

$$G = K(0)r \quad (3)$$

Umiddelbart virker det tungt at indføre *to* nye begreber i *en* definition fordi dette giver en ubestemthed, men det må samtidig erindres at indførelsen af rentebegrebet muliggør anvendelsen af kapitaliseringskalkulen, hvis vi tillige kan forudsætte, at rentefoden er konstant, og at der til enhver tid frit kan lånes, udlånes eller investeres til den pågældende rentefod.

Under disse forudsætninger – og under forudsætning af at vi kender de fremtidige betalingsstrømme – kan der nok opstilles en resultatdefinition, men forudsætningerne er som bekendt kun sjældent realistiske. Og de er ikke tilstrækkelige til at give et entydigt begreb, da et stærkt varierende betalingsmønster med både positive og negative værdier af $d(t)$ vil kunne give flere løsninger for den interne rentefod.

Vender vi os fra resultatberegningen til den anden side af indkomstbegrebet – altså ser på det som grundlaget for disponering af indkomstanvendelsen – kan vi som betalingsstrøm nøjes med at betragte de løbende udtræk til forbrug. Anvendes en kapitaliseringskalkule på udtrækkene $U(t)$ fås

$$K(0) = U(1)(1+r)^{-1} + U(2)(1+r)^{-2} + \dots + U(n)(1+r)^{-n} \quad (4)$$

Indsættes kapitalværdierne i gevinstberegningens formel, hvor gevinst = forbrug + opsparing fås

$$G(1) = U(1) + K(1) - K(0) \quad (5)$$

eller, idet

$$K(0)(1+r) = U(1) + K(1) \quad (6)$$

at

$$G(1) = K(0)r \quad (7)$$

altså det samme resultat som i formel (3). Det vil med andre ord sige, at transformerer vi den oprindelige serie af udtræk til en uendelig serie af udtræk, der alle er lig med $G(1)$, vil denne serie have den samme kapitalværdi til tidspunkt nul, hvorfor de to serier – under de givne forudsætninger – vil kunne siges at være ækvivalente. Nogle simple eksempler på en sådan transformation er vist i tabel 1.

Ideen i denne transformationsformel har fristet nogle forfattere til at kalde det herved fremkomne gevinstbegreb for det *ideale* overskud ud fra den betragtning, at det udjævner forskellene mellem gode og dårlige år. Bortset fra at forudsætningerne i sig selv er urealistiske er denne egenskab imidlertid uinteressant, fordi en gevinstberegning, der forudsætter at gevinsten er kendt, pr. definition har løst overskudsdisponeringsproblemet før overskudsberegnings. Den formelle indvending er naturligvis, at ræsonnementet er en cirkelslutning.

Det skal endelig bemærkes, at det heller ikke hjælper at omformulere problemet ved at definere indkomst som indtægter minus omkostninger. De principielle vanskeligheder er stadig de samme – blot overført til definitionen af omkostningsbegrebet.

Lad disse få eksempler være nok til at illustrere nogle af de krumspring, der er gjort for – på trods af det principielt umulige heri – at løse et uløseligt problem.

Men hvad gør man da, for problemet skal vel løses? – Man ændrer problemformuleringen!

Metoden

At ændre problemformuleringen kræver imidlertid at vi også ændrer metode. Når problemet er, at vi ikke kan lave en generel entydig operationel definition, og at de specielle definitioner vi laver ikke er konsistente, må problemet være et metodeproblem – og må derfor løses som et metodeproblem.

I et videnskabeligt ræsonnement kan der anvendes forskellige ræsonnementsmønstre, f.ex. abstraktion, deduktion, induktion eller expansion. Jeg vil her anvende det sidste mønster – populært kaldet *en, to, mange*.

I positivistisk videnskab – den logiske empirisme – anvendes logikkens krav til entydighed. En påstand kan kun være enten sand eller falsk. Der er kun én måde at anskue tingene på, og der er kun én løsning på et problem.

I dialektisk videnskab vil der til enhver påstand – tese – altid kunne opstilles dens modsætning – antitese – og syntesen nås ved at lade modsætningerne gå op i en højere enhed. Til denne vil der imidlertid igen kunne opstilles en ny modsætning. Betragtningmåden må udvides og ny højere enhed tilstræbes –

TABEL 1: Nogle eksempler på transformation af endelige serier af udtræk til ækvivalente uendelige serier af udtræk ved alternative rentefødder.

Periode	1	2	3	4	5
<i>Eksempel 1: $r = 0.1$</i>					
Udtræk $U(t)$	100	100	100	100	100
Kapitalværdi $K(t-1)$	379.08	316.99	248.68	173.55	90.91
$K(t) - K(t-1)$	-62.09	-68.30	-75.13	-82.64	-90.91
Gevinst $G(t)$	37.91	31.70	24.87	17.36	9.09
$\Sigma_t(K(t) - K(t-1))r$	-	6.21	13.04	20.55	28.82
Gevinst + Forrentning ..	37.91	37.91	37.91	37.91	37.91
<i>Eksempel 2: $r = 0.2$</i>					
Udtræk $U(t)$	100	100	100	100	100
Kapitalværdi $K(t-1)$	299.06	258.87	210.65	152.78	83.33
$K(t) - K(t-1)$	-40.19	-48.23	-57.87	-69.44	-83.33
Gevinst $G(t)$	59.81	51.77	42.13	30.56	16.67
$\Sigma_t(K(t) - K(t-1))r$	-	8.04	17.68	29.25	43.14
Gevinst + Forrentning ..	59.81	59.81	59.81	59.81	59.81
<i>Eksempel 3: $r = 0.1$</i>					
Udtræk $U(t)$	100	10	100	10	100
Kapitalværdi $K(t-1)$	243.23	167.55	174.30	91.74	90.91
$K(t) - K(t-1)$	-75.68	6.75	-82.57	- .83	-90.91
Gevinst $G(t)$	24.32	16.75	17.43	9.17	9.09
$\Sigma_t(K(t) - K(t-1))r$	-	7.57	6.89	15.15	15.23
Gevinst + Forrentning ..	24.32	24.32	24.32	24.32	24.32
<i>Eksempel 4: $r = 0.2$</i>					
Udtræk $U(t)$	100	10	100	10	100
Kapitalværdi $K(t-1)$	193.16	131.79	148.15	77.78	83.33
$K(t) - K(t-1)$	-61.37	16.36	-70.37	5.55	-83.33
Gevinst $G(t)$	38.63	26.36	29.63	15.55	16.67
$\Sigma_t(K(t) - K(t-1))r$	-	12.27	9.00	23.08	21.96
Gevinst + Forrentning ..	38.63	38.63	38.63	38.63	38.63

og så fremdeles. Et problem kan altid anskues fra den modsatte side, dvs. der er ingen definitiv løsning på et problem. Enhver løsning vil altid kunne kritiseres.

Inspireret af termen *dialektik* for den dualistiske metode kunne man fristes til at karakterisere denne som *duolektik* og tilsvarende karakterisere positivismen som *monolektik*. Yderligere kunne man lade sig inspirere til expansionen *polylektik*.

I en polylektisk analyse udvides en betragtning ikke ved blot at søge modsætningen – det komplementære – men ved at søge alle væsentlige og relevante aspekter til en given situation. På den ene side ophæves altså begrænsningen til kun at søge ét yderligere aspekt – nemlig komplementet – og på den anden side indføres en anden begrænsning, nemlig til den givne situation. Et polylektisk udsagn vil derfor altid være relativt, og for at være meningsfuldt må den givne situation være beskrevet – dokumenteret – i et referencesystem indeholdende alle de anvendte begreber, der er defineret ved det pågældende referencesystem.

Men derved bliver selve valget af hvilke aspekter der skal tages med i analysen noget centralt, og polylektikeren tvinges dermed til at argumentere for sit valg af hvilke begreber der skal indgå i referencesystemet – og dermed i problemløsningen. Altså, argumentationen for væsentlighed og relevans bliver afgørende for analysens videnskabelighed, hvorfor denne argumentation må kræves indeholdt i den nødvendige dokumentation.

I en polylektisk betragtning er kravet til entydighed svækket, idet det kun vil gælde relativt til en given situation. Et fænomen er ikke nødvendigvis det samme uanset fra hvilken synsvinkel det betragtes. Til gengæld er fænomenet ikke defineret, hvis vi ikke kender referencesystemet.

Ved den polylektiske metode er kravene til en videnskabelig begrebsdannelse udvidet, idet det må gælde for alle begreber i et referencesystem, at de er:

- entydige
- konsistente
- operationelle
- væsentlige
- relevante
- informative samt
- dokumenterede.

At de skal være informative er det samme som at sige at de skal indgå i et referencesystem, hvis struktur fastlægger de konkrete definitioner. Følgelig må referencesystemet altid være kendt, dvs. det må være dokumenteret. – Konsekvensen af disse krav er som nævnt, at alle begreber altid vil være

- relative,

nemlig relative til det som i den konkrete situation opleves som væsentligt og relevant og som derfor er bestemmende for referencesystemets afgrænsning og struktur.

Modellen

Lad os herefter prøve at anlægge en polylektisk betragtningsmåde på vort problem. Og lad os tage udgangspunkt i de »nye« krav.

Det *væsentlige* er beskrivelsen af betalingsstrømmene.

Det *relevante* er at beskrivelsen skal kunne anvendes i en række beslutningssituationer, først og fremmest disponeringen af de økonomiske aktiviteter og disponeringen af resultatet.

Det *informative* er at vi skal kunne se mønstrene i betalingsstrømmene og at sammenhængene mellem disse og de enkelte dispositioner skal fremgå.

Det *dokumenterede* betyder, at alle implicerede skal kunne forstå beskrivelsen.

Vi kan nu reformulere problemet.

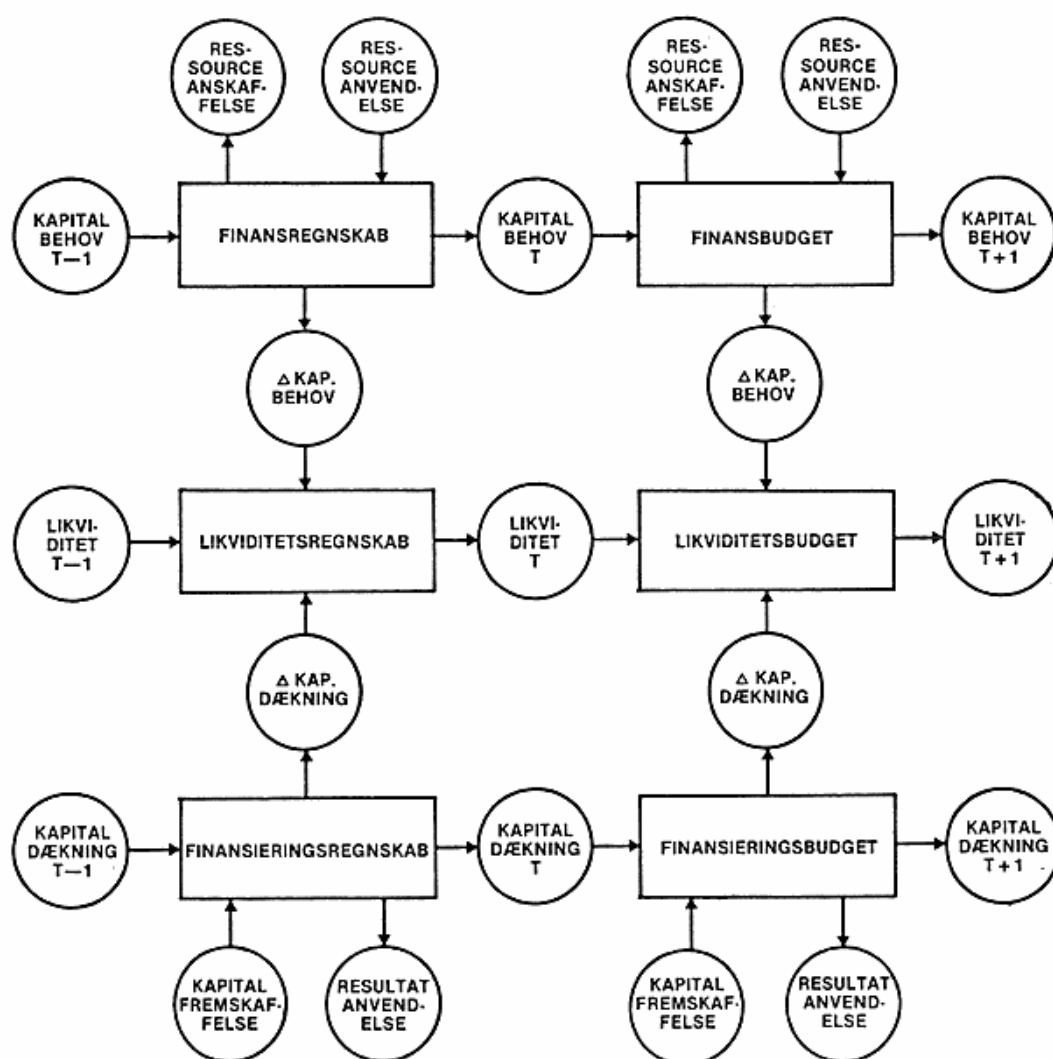
Ved den monolektiske betragtningsmåde var problemet alene at fastlægge begrebet indkomst.

Ved den dialektiske betragtningsmåde erkendtes det, at dette kunne ikke lade sig gøre uden også at fastlægge begrebet kapital, idet begreberne profit og kapital er komplementære.

Ved den polylektiske betragtningsmåde er problemet at fastlægge det informationssystem, der kan tilfredsstille de informationsbehov, der vil være i de konkrete beslutningssituationer – og som lader sig tilfredsstille operationelt. Udgangspunktet må derfor være at opstille en model, der kan fungere som basismodel eller grundstruktur i det referencesystem, der skal danne basis eller grundlag for opbygningen af de specifikke referencesystemer i de konkrete anvendelsessituationer. Altså, udgangspunktet må være det væsentlige, nemlig betalingsstrømmene, og beskrivelsen må omfatte det relevante i et beslutningsgrundlag – altså både det faktiske forløb (regnskabet) og det forventede forløb (budgettet).

Basismodellen er en traditionel periodeopdelt forløbsbeskrivelse af netto-tilgangen (med fortegn) af betalingsmidler, altså tilvæksten i den likvide beholdning. Periodelængden kan vælges frit, og vi kan derfor lade den variere med det perspektiv vi vælger ved beskrivelsen, dvs. beslutningshorisont og detaljeringsgrad.

De primære beslutninger vedrører på den ene side – finanssiden – de økonomiske aktiviteter, dvs. ressourceanskaffelse og ressourceanvendelse og på den anden side finansieringen af disse, dvs. kapitalfremskaffelsen og resultat-anvendelsen. Basismodellen bliver herefter som vist i figur 1.

FIGUR 1.

Kravene til relevans indebærer altså:

1. En opdeling i perioder, der både omfatter et historisk forløb (regnskab) og et fremtidigt forløb (budgettet), således at regnskabet kan sammenlignes med forrige periodes budget.

2. En opdeling i en finansside og en finansieringsside, hvor nettostrømmen fra finanssiden til likviditetsændringen er periodens ændring i kapitalbehovet, og tilsvarende nettostrømmen fra finansieringssiden er ændringen i kapitaldækningen.
3. Opsplitningen af nettostrømmene i henholdsvis ind- og udbetalinger (med modregninger) afspejler på finanssiden ressourceanskaffelse og -anvendelse, og på finansieringssiden kapitaltilgang (netto) og finansieringsudbetalinger, nemlig renter (netto), udbytte (udtræk) og skat.

Basismodellen er opstillet som et minimumskrav til det informative. Udbygningen af basismodellen må derfor være en konsekvens af de aktuelle informationsbehov. Da information er struktur dannet i et specifikt referencesystem, vil de konkrete informationsbehov direkte blive afspejlet i den udbyggede models struktur – forudsat at informationsbehovene er realistisk formulerede, dvs. at det er praktisk muligt at dække dem i et økonomi-informations-system, altså et regnskabs- og budgetsystem.

For at kunne fastlægge informationsbehovene er der to sæt af mønstre, som vi må kende, nemlig dels den organisatoriske opdeling i disponerende enheder og deres indbyrdes sammenhæng – dvs. koordinationsbehovene – og dels sammenhængene mellem de disponerende enheder og omverdenen – dvs. den anden part i betalingstransaktionerne og eventuelt baggrunden for dennes måde at disponere på.

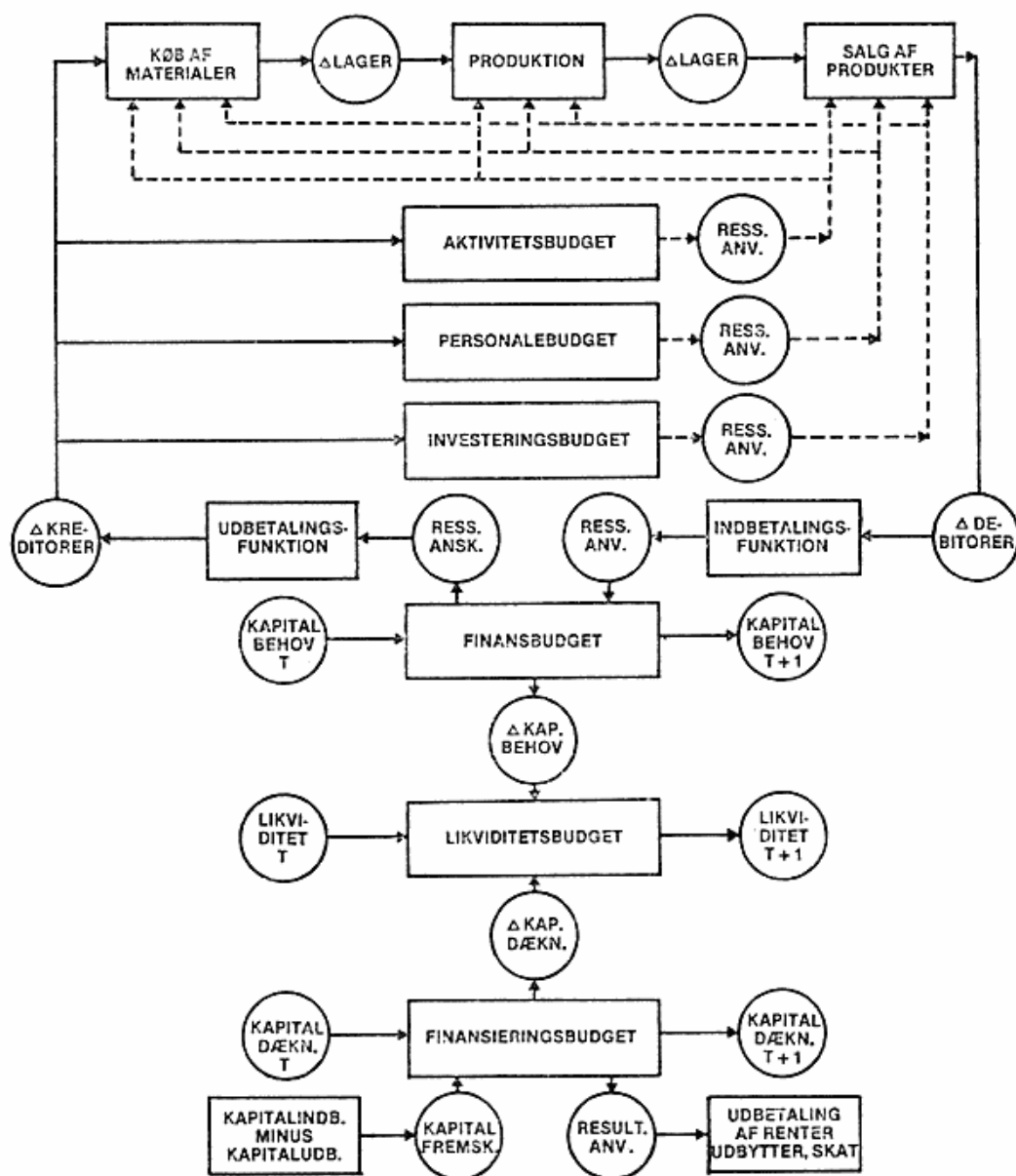
Informationsbehovene vil således være specifikke, og selv om de til en vis grad vil kunne standardiseres, vil de langt fra være ens. I stedet for at søge kriterier for en standardisering må det derfor være mere hensigtsmæssigt at søge kriterier for en specifikation, dvs. for opdelinger og detaljeringsgrader.

De grundlæggende mønstre vil altid være bestemt af hensynet til variabiliteten og fleksibiliteten. Frihedsgraderne i beslutningssystemet – de villede og de givne – vil være bestemmende for informationsbehovene og dermed for specifikationsgraden i informationssystemet. Des mindre frihed des større specifikationsgrad. Des større frihed des større fleksibilitet i informationssystemet for at dette skal kunne tilfredsstille forandringer i informationsbehovene.

De interne mønstre, som først blev beskrevet som den organisatoriske opdeling og de koordinationsbehov denne skabte, og som derefter blev beskrevet ved frihedsgraderne, kan med andre ord også beskrives ved mulighederne for forandring – det vi kunne kalde et frigørelsesmønster.

Frigørelsesmønsteret vil dels være bestemt af betalingsmønstrene – altså af hvor hurtigt kapitalen frigøres til nye ressourceanskaffelser – og dels af af-

hængighederne i de disponerende systemer. Sidstnævnte vil typisk være psykologisk bestemte, teknologisk bestemte og ikke mindst bureaukratisk bestemte. De bureaukratisk bestemte afhængigheder bunder for det første i menneskelige vanedannelser, for det andet i de tilsvarende »vanedannelser« i de automatiserede systemer, og for det tredje i en indædt, men ubegrundet, tro på

FIGUR 2.

vore evner til at konstruere styresystemer med en kompleksitet, der er større end den vi selv kan overse. Det kan man naturligvis ikke, hvorfor man ved gennemførelsen tvinges til at reducere fleksibiliteten – og dermed frihedsgraderne – indtil styresystemerne er blevet så stive, at de alligevel er til at overse og dermed kan bringes til at fungere.

Eksemplet i figur 2 illustrerer nogle af de kriterier, der kan ligge til grund for struktureringen af et disponeringssystem, nemlig disponeringstyper.

Den første disponeringstype er de mest langsigtede dispositioner, nemlig ressourceanskaffelserne i et investeringsbudget, der afspejler *kapaciteterne* inden for langtidsplanlægningshorisonten.

Den anden disponeringstype er kapacitetsudnyttelsesgraden eller *aktivitetsniveauet* for de enkelte perioder, dvs. disponeringen af lejede ressourcer og fast ansat personale med et dertil hørende løbende ressourceforbrug, der er direkte afhængigt af aktivitetsniveauet.

Den tredje disponeringstype er valget af *aktivitetstyper* på det valgte aktivitetsniveau. For en virksomhed vil det f.eks. kunne være valg af markeder, leverandører, produkter, udviklingsprojekter etc.

Den fjerde disponeringstype er valget af de konkrete *enkeltaktiviteter* og arbejdsopgaver inden for hver aktivitetstype og på det valgte aktivitetsniveau. For en virksomhed vil det typisk gælde arbejdet med de enkelte ordrer i salg, produktion og indkøb.

I en traditionel hierarkisk organisationsstruktur finder vi de fire disponeringstyper på fire forskellige niveauer og med tilsvarende forskellige frigørelsesmønstre, således at frihedsgraderne vil vokse ned gennem niveauerne i organisationen, medmindre specificationsgraden i styringssystemerne vokser tilsvarende eller hurtigere. I en stærkt centraliseret organisation vil det sidste være tilfældet, thi ellers ville den centrale ledelse miste overblikket, når frihedsgraderne blev for store. I en stærkt decentraliseret organisation, hvor selvstyrende grupper har relativ stor autonomi, vil det modsatte være tilfældet, specificationsgraden lille og frihedsgraden stor, dvs. frihedsgraderne vil være mindre i toppen af organisationsstrukturen end i bunden.

I et demokratisk samfund som det danske, hvis borgere ønsker en relativt stor frihed, vil det tilsvarende være tilfældet, altså at frihedsgraderne i folketingets økonomiske beslutninger vil være væsentligt mindre end i den enkelte borgers eller virksomheds økonomiske beslutninger. Man kan høre folketingsmedlemmer udtale, at de føler dette forhold som en begrænsning i deres frihed, der kunne tilskrives organisationernes voksende magt og indflydelse. Dette er imidlertid en misforståelse. Nok har organisationerne relativ stor

magt, men den reduktion af frihedsgrader, der er en konsekvens heraf, sker inden for organisationernes eget system via en stor specificationsgrad. Reduktionen i Folketingets økonomiske frihedsgrad skyldes de indre afhængigheder mellem dets egne beslutninger. Selv om Folketinget via finansloven kun disponerer for et år ad gangen, sker der gennem den øvrige planlægning, den øvrige lovgivning og ikke mindst gennem administrationen en sådan fastlåsning af systemet, at frigørelsesmønstret er særdeles sløvt. Så sløvt at det nok af nogle vil kunne opleves som utåleligt.

Ved en sammenligning af frihedsgraderne på høje og lave niveauer i strukturen må man imidlertid ikke glemme det relative i begreberne. Det betyder noget for de størrelsesordner, vi må tænke i, og for den ydre afhængighed og dermed afgrænsningen af det område inden for hvilket vi måler frihedsgraden. Netop på grund af disse begrænsninger kan vi snakke om profitmaksimering med betydelige frihedsgrader på det niveau, hvor enkeltaktiviteterne disponeres. Men det bliver naturligvis i betydningen dækningsbidragsmaksimering relativt til det givne budget. Ligesom det netop er de små frihedsgrader som følge af kraftige bindinger til betalingsmønstre og frigørelsesmønstre som gør, at vi ikke kan tale om profitmaksimering på højeste niveau i forbindelse med helhedsdisponeringen.

Man kan måske også i disse forhold se en forklaring på, hvorfor resultatberegningen i et regnskab er så uinteressant for de fleste. Når resultatet foreligger, vil det nemlig ikke kunne anvendes som disponeringsgrundlag, fordi tidligere disponeringer da for længst vil have reduceret frihedsgraden i overskudsdisponeringen til noget nær nul. Skal et regnskab være informativt – og det gælder også nationalregnskabet – må det først og fremmest vise, hvorledes den løbende disponering påvirker et forløb, og det kan kun vises som afvigelser i forhold til et planlagt eller budgetteret forløb.

Konsekvenserne

Ved i modellen at fokusere på årsagerne til at det er umuligt at opstille den generelle, entydige, operationelle definition på begrebet indkomst har jeg opnået fire ting.

For det første at dreje opmærksomheden væk fra den gamle ide – som mange økonomer har stirret sig blind på – om at det er muligt at sammenfatte alle økonomiske beslutningskriterier i et, kaldet gevinsten, som ved en

maksimeringsprocedure kunne anvise den optimale mulighed i enhver økonomisk beslutningssituation. – Det er nemlig bare ikke muligt.

For det andet at dreje opmærksomheden over på noget jeg tror er væsentligere og mere relevant, nemlig forløbsmønstre. Dels mønstre i betalingsforløbene og dels mønstre i beslutningsforløbene.

For det tredje at interessen for mønstre har givet nøglen til specifikation af informationsbehovene til et økonomi-informationssystem – simpelthen fordi information er struktur i et specifikt referencesystem.

For det fjerde at erkendelsen af det relative i ethvert begrebssystem har givet muligheden for at tilpasse vore almindelige økonomiske grundbegreber til de konkrete anvendelsessituationer ved simpelthen at lade væsentlighed og relevans være det afgørende ved formuleringen af de specifikke referencesystemer.

Lad os derfor prøve ved at se på nogle vigtige aspekter af den økonomiske problematik at vurdere hvad konsekvenserne af at opgive indkomst som det afgørende kriterium til fordel for andre væsentligere og mere relevante beslutningskriterier vil kunne være.

Det privatøkonomiske aspekt. Det enkelte menneske træffer en række beslutninger, hvori indkomst indgår som noget væsentligt. Det gælder således beslutninger om erhvervsvalg. Her kunne det være nærliggende at antage, at der tilstræbes en maksimering af livsindkomsten. Så enkelt er det dog ikke. For det første spiller forløbsmønstret en rolle, som ikke kan beskrives blot ved en henvisning til subjektive rentefødder. Der er individuelle forskelle på behovsmønstre, på egen vurdering af overlevelseshancer, usikkerheder og risici – samt på hvor realistiske forventninger man er i stand til at opstille. Der er forskelle på holdningerne til tryghed ctr. udfordringer i tilværelsen. Og især er der forskel på de faktiske muligheder i de konkrete beslutningssituationer, herunder evner og muligheder for at få en uddannelse, for at skaffe sig startkapital til etablering af egen virksomhed etc., samt forskel på hvor heldig eller uheldig man faktisk er, når mulighederne konkret viser sig – eller gerne skulle vise sig. Det skulle derfor ikke undre mig, om et grundigt studium ville vise, at selv om alle folk gerne ville tjene penge og handle rationelt, ville en model, der alene betragter indkomsten som en konsekvensvariabel, give et mere acceptabelt billede end en model der alene vil betragte indkomsten som en forklarende variabel.

Ser vi på beslutninger om forbrug og opsparing, spiller indkomsten og især forventningerne til indkomsten naturligvis en væsentlig rolle, men en mere fuldstændig beskrivelse vil kræve, at vi også ser på behovsmønstre, opspa-

ringsmotiver, finansieringsmuligheder samt kvaliteten af den information, man har til rådighed ved vurderingen af forbrugsmuligheder og forventninger til indkomstforløbet. Endelig spiller likviditeten i selve disponeringsøjeblikket en meget væsentlig rolle.

Det virksomhedsøkonomiske aspekt. En række af de vigtigste facetter af dette aspekt har allerede været berørt som eksempler under gennemgangen af modellen. Sammenfattende skal det derfor bare fremhæves, at koordinationsopgaven i forbindelse med en opdeling af beslutningsforløbene i organisatoriske enheder med hver sit beslutningsmønster, informationsbehov og frihedsgrad lægger en sådan vægt på strukturen i et økonomi-informationssystem, at interessen for at aflede en resultatberegning i praksis næsten forsvinder. Til gengæld vokser interessen for likviditeten, således at man kunne fristes til at tro, at likviditeten i dag spiller den rolle som indkomsten gjorde tidligere. Det er dog ikke likviditeten som sådan som det er likviditetsbudgettet – eller rettere det er samspillet mellem likviditetsregnskab og -budget, således som det i øvrigt er beskrevet i basismodellen.

Konsekvensen af overvejelserne omkring kravene til et hensigtsmæssigt økonomi-informationssystem er, at der nok bør stilles nye krav til en virksomheds resultatrapportering. Den traditionelle regnskabsaflæggelse er klart utilfredsstillende. For det første fordi både periodeoverskuddet og balancens værdiopgørelse altid er fiktive størrelser. For det andet fordi regnskabet kun undtagelsesvis viser betalingsstrømme svarende til basismodellen, og for det tredje fordi kun et budget kan give en rimelig baggrund for vurderingen af et regnskab.

Ønskes en informativ resultatrapportering, måtte den først og fremmest indeholde sammenlignelige regnskaber og budgetter. For det andet måtte disse dække så lang en periode i såvel fortid som fremtid, at vi kan se og forstå frigørelsesmønstrene inden for beslutningshorisonten for langtidsplanlægningen. Detaljeringsgraden måtte være størst omkring det aktuelle tidspunkt og i øvrigt afspejle organisationsstrukturen. Endelig burde rapporten indeholde værdiopgørelser for både handelsværdi og likvidationsværdi.

Disse krav ligger desværre langt ud over hvad der kan forventes accepteret som generelle krav, men ikke ud over hvad en ansvarsbevidst virksomhedsledelse faktisk prøver at få ind i sit økonomi-informationssystem. At det så ikke altid er så let at gennemføre i praksis er en anden sag. Om kravene skal ophøjes til lovgivningskrav afhænger af den almindelige holdning til åbenhed i samfundet.

Det offentligt-økonomiske aspekt. Problemerne omkring disponeringen af det

offentliges udgifter og indtægter deles almindeligvis således op, at udgifterne vurderes uden at blive stillet over for en dertil svarende indtægtsside – cost-benefit betragtningen. At indkomstbegrebet ikke anvendes betyder dog ikke, at de til de under det virksomhedsøkonomiske aspekt nævnte tilsvarende problemer ikke findes. Der disponeres i den offentlige sektor som i den private sektor, og det offentliges resultatrapportering bygger netop på det budget-sammenligningsprincip, som blev diskuteret ovenfor. Til gengæld mangler desværre opfyldelsen af de øvrige krav til detaljeringsgrad, horisont og strukturering efter disponeringsmønstre. Ønskeligheden af korttidsrapportering og rullende budgettering i den offentlige sektor er da også så oplagte krav, at det kun kan undre, at det ikke er gennemført for længst.

Disponeringen af indtægtssiden – skattelovgivningen – opfattes almindeligvis som et helt andet aspekt, der kun trækkes ind i en større sammenhæng, når der skal ske en totalbudgettering af over- eller underskud ud fra en finanspolitisk betragtning samt måske i forbindelse med diskussion af sammenhænge med de sociale ydelser.

Som bekendt hidrører en væsentlig del af det offentliges indtægter fra indkomstskatter og de problemer dette skaber, fordi der ikke kan skabes en meningsfuld definition af beskatningsgrundlaget, er velkendte. Vil man skabe et rimeligere og mere retfærdigt skattesystem, må man derfor indse det principielle i problemet og vende tilbage til en diskussion af skatteevne og fordelingspolitik.

Ser man på skatteevnen, er det oplagt, at forbruget er udtryk for en realiseret evne, der også kan opleves som en skatteevne. Svagheden ved forbrugsskatterne er primært af fordelingspolitisk art, men også af registreringsmæssig art (måneskinsarbejde). Vi må imidlertid ikke glemme, at evne egentlig er et kapacitetsbegreb, dvs. evnen ligger dybest set i vor arbejdskraft og vor formue. Som vi så under det privatøkonomiske aspekt kan vi imidlertid ikke regne med at det enkelte menneske får en så fornuftig økonomisk udnyttelse af sine evner, at det vil være fair at beskatte evnen som sådan, før den realiseres – og så er vi tilbage i forbrugsskatterne.

Brugen af formuen som udtryk for skatteevne synes imidlertid ikke gennemdebatteret. I al fald ikke på baggrund af nødvendigheden af at opgive indkomstskatterne. Som formuebegreb kan anvendes handelsværdien – f.eks. som konstateret ved en notering på børsen eller i faktisk handel. I de tilfælde, hvor dette ikke kan lade sig gøre på realistisk måde, kan i stedet anvendes en statusopgørelse baseret på akkumulerede køb med fraskrivning ved salg, men uden afskrivning eller nedskrivning. At en sådan formueopgørelse kan

tages som udtryk for skatteevne burde være oplagt, uanset at den ikke svarer til indkomstopgørelsens balancebegreb, der er baseret på bl.a. afskrivninger og nedskrivninger.

Der kan tænkes forskellige beskatningsmønstre, men en proportionalsskat med et betydeligt bundfradrag vil vel være simpel og acceptabel, selv om – eller måske netop fordi – den kan opleves som rettet mod kapitalkoncentration.

Ser vi på de fordelingspolitiske aspekter er det klart, at en omlægning fra indkomstskat til forbrugsskat naturligvis vil stille de højestlønnede bedre ved en umiddelbar betragtning. Men man må ikke glemme, at det, der bestemmer indkomstfordelingen, ikke er fordelingsmønsteret af bruttoindtægten, men derimod indtægten efter skat. Det viser sig da også, at den progressive indkomstbeskatning ikke har bidraget væsentligt til en udjævning af de disponible indkomster.

Hvis det er rigtigt, at det er andre kræfter der bestemmer fordelingsmønsteret, bør en fordelingspolitik interessere sig for dem direkte – og dermed være en strukturpolitik. Først herefter vil det være praktisk muligt at lave en egentlig skattereform, der erstatter indkomstskatterne med øgede forbrugs- og formueskatter.

Endelig skal det bemærkes, at selv om det, vi her har diskuteret, er det offentlige indtægter og udgifter, og selv om staten ingen finansieringsproblemer har, er det stadig betalingsstrømmene, der er afgørende for, hvordan betalingskredsløbet påvirkes af dispositioner truffet af det offentlige. Erindrer vi så, at det også er betalingsstrømmene, som er afgørende i den private sektor, kunne der måske være anledning til at modificere den gamle, skarpe sondring mellem indkomstvirkning og likviditetsvirkning. Det er to sider af samme sag, og der er nok andre sondringer, som vil kunne være mere konstruktive i en analyse af konsekvenserne for den private sektor af dispositioner i den offentlige sektor.

Det samfundsøkonomiske aspekt. Vender vi os endelig til indkomstbegrebets anvendelse i samfundsøkonomiske problemer er synsvinklen igen en anden, og begrebet håndteres tilsvarende anderledes.

I nationalregnskabet finder vi, at opgørelseskriteriet er et andet end i virksomhedsregnskabet, men vi finder også en mere ærlig erkendelse af afskrivningsproblemet uløselighed, hvorfor det primære begreb er bruttobegrebet – bruttonationalproduktet. Kunne vi imidlertid få nationalregnskabsfolkene til også at erkende, at regnskabet relationer til betalingsbalancen nok er væsentligere end til en produktionsstatistik, ville vi måske også kunne få en sådan

omlægning af nationalregnskabet, at det primært beskrev det væsentlige, nemlig betalingsstrømmene. Var man i øvrigt virkelig interesseret i de produktionstekniske forhold, var det noget helt andet, der skulle beskrives, nemlig det økologiske kredsløb – men det er en helt anden historie.

Et delaspekt inden for det samfundsøkonomiske, som er stærkt aktuelt, er det indkomstpolitiske. Står vi her igen med et problem, der kræver en specifik indkomstdefinition? Næppe, det afgørende indkomstpolitiske problem synes at være det strukturpolitiske: Under hvilke vilkår skal indkomsten kunne erhverves, priser og lønninger fastsættes. Dette er imidlertid ikke et spørgsmål om indkomstdefinition, men om fastlæggelse af regler for organisationspolitik, konkurrencevilkår etc.

Ønsker man at begrænse monopolgevinster, er det afgørende ikke at diskutere monopolgevinsternes størrelse, fordi dem kan vi alligevel ikke beregne. Det afgørende er at diskutere de vilkår, som skaber mulighed for, at monopolgevinster kan erhverves – og de vilkår kender vi. De hedder kapitalkoncentration og stordrift. Droppes interessen for beregningsproblemerne, kunne man måske yderligere opnå, at den stiltiende pris aftale, som bygger på det generelle kalkulationsprincip om overvæltning af omkostningsstigninger, ville smuldre. Skete dette – under skærpet konkurrence – ville en væsentlig årsag til inflationen være forsvundet.

Vil man begrænse monopolgevinsterne, må man imidlertid opgive troen på stordriftens fordele. Det er nu heller ikke så svært. Måske. Ser vi alene på omkostningssiden anses stordriftsfordelen at være en mulig rationaliseringsgevinst gennem større mekaniserings- og automatiseringsgrad. Erfaringen viser imidlertid, at denne rationaliseringsgevinst modsvares af tab, som er en konsekvens af de større styringsproblemer, der er forbundet med stordrift. Frihedsgraderne i systemerne bliver væsentligt mindre og frigørelsesgraderne mere træge. Kort sagt, prisen er et bureaukrati som æder rationaliseringsgevinsten. Stordriftsfordelene viser sig derfor alene på indtægtssiden og på finansieringssiden. På indtægtssiden fordi der kan opnås monopolgevinster, og på finansieringssiden fordi der kan skabes større sikkerhed via større risikospredning. Det giver mulighed for billigere lån.

En indkomstpolitik må derfor først og fremmest være en strukturpolitik, der fastlægger konkurrencevilkårene i den private sektor. Væsentlige facetter heri er vilkårene for etablering og for tilførsel af risikovillig kapital til mindre virksomheder. Den danske erhvervsstruktur er domineret af de mindre virksomheder. Det er derfor disses vilkår, og ikke så meget de store virksomheders vilkår, der er bestemmende for aktivitet og beskæftigelse.

Konklusion

Den monolektiske betragtningsmåde har forledt mange til at tro, at der altid vil være optimale løsninger, at metoden til at bestemme optimaliteten er en gevinstmaksimering, samt at det kun er problemernes kompleksitet som forhindrer os i altid at finde løsningerne.

Derfor tror monolektikere også ofte, at det blot gælder om at forenkle virkeligheden. Så kommer løsningerne af sig selv. Men de glemmer, at de partielle løsninger, de kan få på denne måde, kun kan opnås ved at reducere fleksibilitet og variabilitet. Altså at det »optimale« samfund er det stabile samfund, dvs. et samfund hvor al variation opfattes om forstyrrelser, der skal modarbejdes, således at ligevægten kan reableres.

Nu vil det ganske vist aldrig lykkes at skabe det stabile samfund, fordi problemet kun angribes partielt. Menneskets naturlige reaktion mod den stærkt reducerede variabilitet og fleksibilitet (der er monolektikerens forudsætning for at kunne skabe stabilitet) vil i det lange løb forhindre at det stabile samfund kan bestå.

Derfor vinder den dialektiske betragtningsmåde frem på bekostning af den monolektiske. Den dialektiske betragtningsmåde vil betyde en revolution på grund af sin principielt kritiske form, men den vil også indebære en fortsat revolution, fordi alt altid vil kunne kritiseres og laves om. Det betyder, at den dialektiske betragtningsmåde let fører til noget labilt, altså til en stadig usikkerhed oplevet som en stadig latent trussel om forandring som skaber utryghed.

Den polylektiske betragtningsmåde kan måske løse dette dilemma ved at åbne for en større fleksibilitet og variabilitet uden samtidig at kræve den stadige forandring. I et forløb er selve forløbsmønsteret det afgørende. Det er derfor uinteressant at beskæftige sig med konkrete mål og resultater som noget absolut, det er værd at stræbe efter. Målene vil aldrig kunne blive mere end brikker i et forløbsmønster, og det bliver meningsløst at tale om, at en tilstand vil kunne være et mål i sig selv.

Den polylektiske betragtningsmåde hugger således den gordiske knude over ved simpelt hen at opfatte indkomst som det det er – nemlig et forløb. Periodeindkomsten vil altid kun være noget relativt, dvs. periodeindkomstens absolutte størrelse bliver noget fiktivt.

Efterskrift

De i denne artikel præsenterede tanker er i og for sig ikke nye. De har været tænkt før – af andre eller af mig selv. De fleste af de enkelte tanker vil således kunne siges at være almene, og det kan være vanskeligt at referere til

netop den, som har inspireret mig i forbindelse med den pågældende tanke anvendt i denne artikel. Der er dog en inspirator, tankerne mange gange har kredset omkring, nemlig modtageren af dette skrift, og det er netop i respekt for denne inspiration, at denne artikel er skrevet.

Et par enkelte specifikke litteraturreferencer skylder jeg dog. For det første at jeg selv tidligere har prøvet at formulere lignende tanker som i denne artikel, nemlig i et foredrag nr. 69 holdt den 20. april 1961 i det økonomiske seminar med titlen *Driftsøkonomisk beslutningsteori*. Samt naturligvis i forbindelse med undervisningen i regnskabsvæsen på Handelshøjskolen i København.

For det andet en henvisning til de forfattere som har anvendt kapitaliseringskalkulen og arbejdet med det »ideale overskudsbegreb«, nemlig:

Erik Lindahl, *The Concept of Income, Economic Essays in Honour of Gustav Cassel*, London 1933.

Thorkil Kristensen, *Statusteori*, Århus 1944.

Palle Hansen, *Alternative økonomiske overskudsbegreber, Handelsvidenskabeligt Tidsskrift*, 1953.

Palle Hansen, *The Accounting Concept of Profit*, København 1962.

Endelig skal det nævnes, at den polylektiske metode tidligere er omtalt i min artikel i festskriftet til Börje Langefors:

Poul Sveistrup, *The General Concept of Information – A Polylectical Approach, Systemering 75*, Lund 1975.